

אווה חפר

אישים הצופיות היהודית ותנועות הנוער היהודיות

ייטקה רדקוביצ'ובה – טיקי

Jitka Radkovičová – Tiki

תוכן

5	סיפור שקצת לא מתאים לפה
5	חינוך למוסר ואמת
7	נקודת שבירה
8	המילה המפחידה: טרנספורט
9	אימה להמשכים
9	בחומות הגטו
10	אביב 45'
10	לא תמיד קל לחזור הביתה
11	המזל נוטה חסד למוח מוכן
12	בארץ ישראל

תורגם ע"י ירז'י פוקורני (Jiří Pokorný) מפראג

אוגוסט 2018

דוא"ל: djweka@iol.cz

למרות הכל ניצחנו!

אזה חפר (אזה מייקינובה)

אוה חפר - מייקינבה

סיפור שקצת לא מתאים לפה

ולמה? אוה לא שייכת לתנועת הצופים, ובכלל לא לצופים היהודיים. למרות זאת החלטתי למין אותה – כפי שהיא בעצמה אומרת – “לחברה טובה” של הצופים, הודות לערכים המוסריים וכח הרצון שטמונים בה.

כל הסיפור התחיל לפני כעשור, כשאספתי חומר לספר על תנועת ההתנגדות הצופים בשלזיה הצ'כית¹ בזמן מלחמת העולם השנייה. מדובר בקבוצת האנשים, שחוץ מצופיות חיברה ביניהם גם שנאה לנאציזם ואהבה למולדת. זה סיפור די מוכר, שבהתחלתו עומדת הקבוצה מאוסטרבה, ממנה גייסו החברים לקבוצת ההתנגדות האנטי-נאצי ובסופו עומד גלעד בשם איוונצ'נה² (Ivančena) זכר אותם מהקבוצה אשר נרצחו. חבר'ה מסביב לולאד'ה צ'רמאק (Vláda Čermák) מעבר להברחת בני אדם, אספקת כלי נשק ומסירת הודעות לפרטיזנים גם החביאו את האנשים שנמצאו בסכנה חיים ממשית, ז"א בעיקר את היהודים. אחד מהם היה זדנק מייקינה (Zdeněk Měkyně), אח של אוה. לפני המלחמה הוא היה חבר מחלקה בשם ולצ'טה³ (Vlčata), במסגרת תנועת הצופים, אחר כך הוא עבר לקבוצה בעיר פרידק⁴ (Frýdek). בשנת 1944 הוא נאלץ לעלות למחנה עבודות הכפייה, אך הצליח לברוח משם ובדרך הכי עקומה שיש הגיע שוב אל החברים שלו מהצופים. הם החביאו אותו קודם בפרידק, אחר כך במחנה אוהלים בשם חלדנה וודה⁵ (Chladná Voda) בהרי בסקידי (Beskydy). כשהצלחתי למצוא את זדנק ולהוציא ממנו את הנסיבות בהן הוא ניצל ואף לחם עם הנשק ביד נגד הכובשים הגרמניים, הוא תמיד היה מוסיף: “יש לי אחות בארץ ישראל.” אבל הדברים התגלגלו לרע וזדנק הלך לעולמו לפני שהיה מספיק לספר לי איך קוראים לאחותו ואיפו בדיוק היא גרה.

אז החלטתי שאני חייבת למצוא אותה. לא משנה, שזה היה – לפי פתגם הצ'כי המוכר – כמו לחפש מחט בערימת קש. מכון שאני אוהבת “חיפושי מחטים” כאלה ואני מנוסה בזה, הצלחתי בסוף.

חינוך למוסר ואמת

סיפור של אוה חפר-מייקינובה התחיל ב-9 בפברואר 1928 בעיר טרז'ניץ (Třinec), איפו היא נולדה ובילה שם ילדותה יחד עם אחים, זדנק והנה. אמא הייתה יהודייה, אבא,

1 חבל ארץ היסטורי קטן בצפון-מזרח צ'כיה

2 שנמצא מרגלות ההר ליסה הורה (Lysá Hora), ההר הגבוהה ביותר בהרי בסקידי

3 בעברית “גורי זאב”

4 כיום חלק של העיר פרידק-מיסטק

5 בעברית “מים קרים”

אווה (בימין) יחד עם אחים שלה, זדנק וקנהה.

שנולד בוולקה קרלוביצה (Velké Karlovice) היה ממוצה וולכי⁶ ועבד כמו פועל. אפשר להגיד שלאווה הייתה ילדות מאושרת בכל מובני המילה. סטטוס חברתי די נמוך של המשפחה לא פגע בילדים במיוחד – אז האנשים לא התייחסו לזה כל כך. משפחת מייקינה גרה בשכונת הפועלים, בהקפת אנשים שווים להם, שחיו לפי המוטו: "היד התומכת אתה תמיד תמצא בסוף הכתף שלך". באותו רוח התנהל גם החינוך של הילדים. „אבא היה איש מדהים...“, „זוכרת אוה...“ „לא מלומד, אבל איש מיוחד באמת שהתנהג תמיד בהתאם למוסר. ההורים השאירו לנו כמורשת החינוך שלהם, חינוך למוסר ואמת. אני מודה להם על זה עד היום ואני מקווה, שהצלחתי להעביר את זה גם לבן שלי.“.

משפחה עצמה לא הייתה דתית במיוחד, אמא הייתה הולכת לבית הכנסת רק בימים נוראים. אך על הקשר עם הקהילה היהודית המקומית היא כן שמרה. גם להנה, אחות המבוגרת של אווה, היה הרבה חברים מקרב ליהודים, איתם היא הייתה נוסעת להרים ועשתה ספורט.

הילדים גדלו באווירה של חופש מוחלט. גם אווה וגם אחים שלה הצטיינו בבית הספר, אבל כשאמא ניסתה להכניס לבית חינוך דו-לשוני, הצליחה רק בחצי. זדנק, שהיה כבר אז פטריט גדול, סירב לדבר בגרמנית. לאווה – להפך – הגרמנית הועילה מאוד בזמנו בטרזיינשטט. בכיתה א' ניסתה אווה להתחיל גם עם העברית, אבל במקרה הזה ללא הצלחה. לשיעור היא הגיעה רק פעם אחת והדבר היחיד שהיא הצליחה לזכור היה האות "שין" – ובזה נגמר הסיפור.

6 העם ההיסטורי שבא ממזרח מורביה (אין לכלבל עם הוולכים מרומניה)

משפחת מייקינה בשנת 1939. אוה למעלה בשמאל

נקודת שבירה

בשנת 1938 נגמרו הימים הטובים. התחילו דיבורים על כיבוש האזור הטיישיין (Těšín) על ידי פולין,⁷ שלאט לאט הפך לאיום, עקב שינויים פוליטיים בפולין ובאירופה בכלל. מהומות, ואפילו סכסוך צבאי לא היו משהו דמיוני. ולכן ההורים הסיעו את הילדים למורביה המרכזית, לעיר הולין (Hulín). פה העבירו האחים זדנק ואוה את הימים הקשים ביותר. המשפחה אחר כך כבר לא חזרה לטרז'ינץ, אלא עברה לאוסטרבה.

בזמן ההוא איימו לא רק פולנים, אבל בעיקר הגרמנים: "במרץ '39 – אני זוכרת את זה עד היום – היה ערב, נדמה לי שירד גשם, כולנו עמדנו ליד החלון ושמענו עת האופנועים. הגרמנים הגיעו". לאזור האוסטרבה הם פלשו בהקדם של יום אחד לעומת שאר צ'כוסלובקיה, ב-14. במרץ 1939.

אוה הייתה העד של הסצנות כאילו נלקחות מהתסריטים של הסרטים ההוליוודיים. קשיש אחד קפץ מהחלון ביתו, כי הוא לא היה מסוגל להשלים עם העובדה, איך בצורה כל כך קיצונית נגמרת הרפובליקה הדמוקרטית של מסריק ומה זה אומר לאוכלוסייה היהודית. הוא כמוכן לא היה היחיד, היו הרבה מקרים של התאבדויות בקרב היהודים באותה תקופה.

היו אירועים, בהם שחקה אוה את התפקיד הראשי – וממש לא מרצונה. "מ'-41 נאלצנו לשאת על בגדינו את הטלאי הצהוב, עם הכתב Jude. והעיפו אותנו מבתי הספר.

7 סכסוך בין פולין וצ'כוסלובקיה על גבולותיהם הסתיים בהחלט רק בשנת 1958, בהסכם שנחתם בוורשה

אבל אני שחיתי באופן מקצועי, הייתי חברת מועדון בליסקובץ⁸ (Lískovec). התכוננו לתחרויות. הסרתי את הטלאי והלכתי להתמודד. אבל מישו הסגיר אותי. ולכן הזמינו את אמא שלי לגסטפו ושם אמרו לה: תשמעי, היא עוד לא בוגרת, אבל את אחראית עליה. אם היא לא תישא את הטלאי, אנחנו נעצור אותך. ולכן לא הייתה לי ברירה, תפרתי את הטלאי בחזרה וזהו".

המילה המפחידה: טרנספורט

נערכו רישומים של כל היהודים, מה שפגע גם באוה, אחותה הנה ואמא. הן היו הרי נרשמות במרשם האוכלוסין היהודי כיהודיות (מצד האמא), לעומת זאת האח זדנק לא היה.

בספטמבר 1942 קיבלה אוה צו גיוס לטרנספורט. לא כולם, רק אוה! משפחה הייתה בהלם. את המחשבה הראשונית להחביא את אוה איפשהו (אחד מהשכנים באדיבות הציע את עזרתו) הם נאלצו לעזוב, אחרי האזהרה התקיפה של השוטרים הצ'כים. המשפחה הייתה עומדת מול הייסורים רבים מצד הגרמנים ובהחלט לא היה צפוי לזה סוף טוב. ולכן ארזו לאוה תרמיל קטן, כולל שמיכת טלאים וכמות המותרת של בגדים ואוכל. לתחנת רכבת בפרז'בוז⁹ (Přívot), אחד מהרובעים של אוסטרבה, ליוו אותה אבא עם זדנק. משפט, איתו זדנק נפרד מאוה, אולי יישמע לכם מוזר מפה של נער צעיר, אבל הוא התכוון למילותיו ברצינות המלאה. "לתחנת רכבת כמובן לא נתנו לשניהם להיכנס, אז נפרדנו, וזדנק אומר לי: אוה, האמת תנצח!¹⁰ הוא היה כזה. בני כמה היינו אז? אני הייתי בת 14 וחצי והוא היה בן 16".

רכבת, בה אוה נסעה, לא היה מיועד להובלת בהמות, אלא מדובר היה ברכבת אזרחית רגילה. לאוה אבל לא היה אכפת מכלום: "אורות של אוסטרבה התרחקו, ואני בכיתי ובכיתי. אם אני ידעתי שאני נוסעת לטרזיינשטט? אני לא יודעת, לא זוכרת. זה היה כל כך טראומתי שזה לא זכור לי".

מהרגע זה, כשאוה רואה מרחוק איזשהן אורות, היא תמיד נזכרת בחוויה הזאת במלוא עוצמה. אפילו עשרות שנים לא הצליחו למחוק אותה מראשה.

8 בזמנו כפר ליד פרידק, כיום אחד מרבעי העיר פרידק-מיסטק

9 בעברית "מעברת"

10 המוטו הלאומי של צ'כוסלובקיה דאז, היום של צ'כיה

אחרי הגעתה לטרזיינשטט¹¹ מצאה אוה לינה בעליית גג של קסרקטין מגדבורג. לילה ראשון במקום בלתי ידוע לא היה שמח מעוד סיבה אחת – לפנות הבוקר נפטרה אישה מבוגרת אחת, שישנה לידה. "זה היה ריח מזוז מאוד שרחרחתי אז. הרבה זמן לא יכולתי להיפטר ממנו. גם כשחייתי כבר בישראל ועבדתי כאן בבית חולים, תמיד ידעתי שהאיש ההוא או אחר עומד למות. פשוט רחרחתי את זה."

אבל השלשלת הצרות רק המשיך. כבר בבוקר הראשון קיבלה אוה צו גיוס לטרנספורט הבא. כשהיא שוטטה ללא מטרה ברחבי הטרזיינשטט עם הפתק ההוא ביד ולא ידעה בכלל מה לעשות, כוח העליון עזר לה. פנתה אליה אישה אחת – עד היום אין לאוה מושג מי זאת היה – והמליצה לה ללכת ליודנראט (Judenrat), כלומר לנציגי שלטון היהודי בתוך הגטו¹², ושם לנסות לגלות מה אפשר לעשות. "אכן הלכתי לשם, אבל פה יש לי שוב בלקאאוט. אני לא זוכרת לאן הלכתי או עם מי דיברתי, רק את האישה. ביודנראט הדיחו אותי מהרשימה לטרנספורט. לפני זמן מה בדקתי בארכיון, לאן הטרנספורט הזה אמור היה לנסוע. לטרבלינקה! לא ששקעתי לדיכאון, כשגיליתי את זה, יותר נכון הייתי בהלום! הבנתי שאולי לא הייתי פה היום. סביר להניח שלא."

בחומות הגטו

וכך נשארה אוה בטרזיינשטט. במהלך הזמן היגיע לשם גם דוד של אוה מווינה, אחר כך שתי דודות (שלצערי גורשה מיד לאושוויץ), בדצמבר 1944 הגיעה באחד מהטרנספורטים הנה, האחות המבוגרת של אוה, ובסוף בפברואר 1945 הצטרפה להן גם אמא. נכון לרגע זה אוה כבר מזמן גרה בהיים¹³ (Heim) הילדים L-410, השתתפה בפעילויות של הנוער הציוני, בחינוך במרתף¹⁴, ובאירועים התרבותיים. במקביל היא עבדה גם בגן ירק, מאוחר יותר כאחות מתמחה באחד מהיימים. בנוסף לזה גם פגשה בגטו את בעלה לעתיד, ירז' (Jiří).

אוה הייתה שולחת לקרובי משפחתה פתקים (במספר המילים המוגבל), כדי להודיע להם מה שלומה. היה לה אבל גם סוג של ערוץ סודי, דרכו היא יכולתה לעדכן אותם גם כן, הפעם בעזרתו של אחד מהשוטרים הצ'כים ששרתו בטרזיינשטט. לאבא זה בכול זאת לא הספיק ויצא לטרזיינשטט לבקר את אוה פנים אל פנים. זה היה מעשה

11 אז עוד לא הובילה מסילת רכבת עד לטרזיינשטט, ולכן האסירים – כולל אוה – ירדו מהרכבת בעיר הסמוך בוהושוביצה (Bohušovice) ואחר כך נאלצו ללכת כשלושה קילומטרים ברגל עד למחנה, בלי להתחשב במצבם הבריאותי או עונת השנה.

12 שהיה כמובן כפוף להנהלה הנאצית.

13 בעברית "בית"

14 לעתים קרובות בשני מובנים של המילה

מסוכן ממש וכמובן לא יצא להם לראות אחד את השני, אבל הטמטמים המקומיים עשו את עבודתם ולאווה נודיע איזה אורח מכובד רצה לבקר אותה.

במהלך הזמן, נכלאו במחנות עבודות כפייה גם אבא וגם אח זדנק. את העובדה, שזדנק ברח מהמחנה הזה, אוה גילתה רק אחרי שהיא חזרה לפרידק.

אביב' 45

לקראת סוף המלחמה, הגרמנים היו מפסידיים בכל החזיתות ולטרזיינשטט נהרו האסירים גם ממחנות הריכוז, שישבו כבר באזורים המשוחררים, וגם אלה מהצעדות המוות. כולם היו במצב נוראי. לזה התווספה התפרצות של מגפת טיפוס ובמחנה והתחילו להתפזר שמועות, שגם פה מתכוון הפתרון הסופי. הן רק הגבירו אחרי שגרמנים התחילו לאטום את המגננים של המבצר. למרבה המזל, לזה לא נותר להם מספיק זמן.

"ולפתע פתאום, הגרמנים נעלמו. כאילו בלע אותם האדמה. המִפְקָדָה הייתה ריקה. ובכן אמא, אחותי אני ועוד אישה אחת מפרידק לקחנו את הכול שהיה לנו ועזבנו את טרזיינשטט. זה היה די מזעזע, כי הגשרים היו הרוסים ורכבות לא תפקדו. חלק מהדרך נאלצנו ללכת ברגל. לקח לנו בערך שלושה ימים, להגיע למורביה."

לא תמיד קל לחזור הביתה

מקרובי משפחה של אמא, לצערי אף איש לא חזר מהמחנות ריכוז. משפחת מייקינה אבל שייכה למקרים יותר שמחים – המשפחה הקרובה התאספה כולה, רק לזדנק לקח קצת יותר זמן, לחזור מהפרטיזנים איתם הוא שהה בהרי בסקידי. חשוב לציין שזה היה משהו חריג למדי, רוב המשפחות לא זכו במזל כזה. אפילו את הבית, אותו עזבה באחרונה האמא, השאיר בעל הבית במצב הקודם. סיפור עצוב, כשליהודים לא נשאר מלהסתכל על הבעלים החדשים של חפציהם, הפעם למרבה מזל לא קרה. להפך – האנשים מסביב למשפחת מייקינה התנהגו ממש לפי הספר – עזרו להם כמיטב יכולתם.

צילום מהחתונה של אוה

לאוה בכל זאת לא היה קל. הקשרים עם הידידים והחברים לספסל נקטעו, בן אדם נהייה איכשהו יותר בוגר מהאחרים בגילו ולא עזר כלום. באותו זמן חזר מאושוויץ ירז'י, בן זוגה של אוה ובעתיד הנראה לעין הם התחתנו. אז הם כבר גרו בפראג, ירז'י מילא את שירותו הצבאי¹⁵ ואוה עבדה כאחות בבית החולים.

המזל נוטה חסד למוח מוכן

בשנת 1947 התרחש בפראג כנס של הנוער הדמוקרטי, בו השתתפו 17 000 אנשים מ-71 מדינות. הגיעו גם הנציגים מארץ ישראל, דבר שמאוד הדהים רוב מהיהודים הצ'כים המתבוללים. עם הדגלים בצבע תכלת-לבן בידם צעדו פה תושבי המדינה העתידיה, שהייתה אמורה להעניק בית למאות אלפי אנשים, אשר איבדו בזמן מלחמת העולם השנייה כמעט את הכול. אם מישהו התלבט, האם לארוז את המזוודות ולעזוב או להישאר ולחכות, האירוע הזה הוסיף פלוס גדול למשבצת "עלייה".

בטירונות של הגנה בוולקה סטרז'לנה, 1948

אחר כך בא פברואר 1948 ועליית המפלגה הקומוניסטית לשלטון. אז כבר לא היה בכלל על מה לחשוב. לחיות תחת עוד משטר טוטליטרי בשום פנים ואופן לא מצא חן בעיניהם של אוה ובעלה. "היו בחירות ואחר כך באו הקומוניסטים. אמרנו לעצמנו, שזה ממש לא מריח טוב. חשבנו שאנחנו חופשים, בעוד שהם התחילו לעצור אנשים. שוב."

ובכן כשנודיע להם על הגיוס להגנה, לא היססו אוה וירז'י אפילו לרגע והחליטו לעבור את הטירונות בבריגדת המתנדבים בוולקה סטרז'לנה (Velká Strělná), חלקו של השטח הניסויים הצבאי בשם ליבווה (Libavá). זה היה למעשה אחת מהדרכים המעטות, איך לעזוב את צ'כוסלובקיה באופן חוקי – מדובר בתקופה, בה לאנשים מסוימים כבר בערה הקרקע מתחת לרגליהם. המדינה היהודית החדשה הייתה זקוקה לסיוע דחוף – גם חומרי וגם ע"י כוחות האדם הנוספים. שניהם העניקה צ'כוסלובקיה לישראל. ללא ספק זאת הייתה עזרה במצב החירום, כי יום אחרי הצהרת העצמאות הותקפה המדינה הצעירה ע"י צבאות המדינות ערב

15 שהיה מחויב אז בצ'כוסלובקיה. בצ'כיה הוא התנדבותי משנת 2004, בסלובקיה משנת 2006.

אווה עם בעלה השני, אריה, ובנה יפתח, 1954

השכנות ונאלצה להילחם מול יתרון הכוח הגדול. על עצמאותו היא הצליחה לשמור. ואני מוסיפה: תודה לאל!

בארץ ישראל

לחופי חיפה הגיעו אווה וירזי בינואר 1949. קודם שהו זמן קצר בבית עולים ליד חדרה, בו הציויד היה מוגבל מאוד – כולם ישנו באוהלים. אחר כך הם עברו בעקבות חבריהם לקיבוץ גבעת חיים, אותו בנו בין היתר הצ'כוסלובקים. גם בגלל עבר משותף של אסירי מחנות ריכוז, שחיברה בין כולם, הם השתלבו בחברה המקומית ממש בקלות. אבל היה בזה עוד דבר אחד: "מהר מאוד הבנתי, מה הקריטריון העיקרי, לפיו בודקים אותך בקיבוץ: עבודה. ומפני שאני בא ממשפחת הפועלים, עבדתי מהר וטוב."

"הדבר הראשון שנתנו לנו היה אוהל עיגולי, די נוח למען האמת. וגם חדר האוכל המשותף, בו היית יכול לקחת מהשולחן מה שבא לך... לא תאמינו, כמה זה נגע לליבי. אז אמרתי לעצמי: זה מדהים, אנחנו באמת הגענו לארץ זבת חלב ודבש...". בקיבוץ הזה אווה הצליחה להתרומם עד לתפקיד "שרת הבריאות", בו היא כיהנה עשר שנים.

מצ'כוסלובקיה היו בינתיים מגיעות אך ורק חדשות רעות. הזמנים השתנו. ממשלת ברית המועצות הבינה, שהיא לא תהפוך את מדינת ישראל לסוס טרויאני שלה במזרח

הדור החדש. הנכד של אוה, זהר, בטקס השבעה לצה"ל.

התיכון, ובתוצאה מכך, התחילו בשנות החמישים – תחת יוזמתם של הקומוניסטים ממוסקבה – משפטי ראווה מיועדים בעיקר נגד אותם הקומוניסטים הצ'כים, שהיו ממוצא יהודי: משפטי פראג¹⁶, התעמולה האנטי-יהודי והאנטי-ציוני, כ"סוכן הציוני" היה במשפט המפוברק נידון ל-15 שנות מאסר אזרחי ישראלי מרדכי אורן וכ'. אחרי מלחמת ששת הימים אפילו הופסקו הקשרים הדיפלומטיים בין צ'כוסלובקיה לישראל.

אז הייתה אוה כבר נשואה בשנית, נולד לה בן ויחד עם בעלה הם ניהלו בבאר שבע עסק קטן בשרברבות, בו אוה דאגה לחשבונאות. מאוחר יותר הם עברו לתל אביב, בה אוה חיה עד היום. "החיים לימדו אותי שבן אדם צריך להיות סובלני, הרי כולנו בני אנוש ובכל אחד מסתתר משהו טוב. אלה לא קלישאות, אני מאמינה בזה. וכשהיה לנכד שלי בר מצווה, חשבתי רק על דבר אחד: למרות הכל ניצחנו! לנו היטלר לא עשה כלום! יש לנו דור חדש וזהו".

16 ארבעה-עשר נאשמים הועמדו לדין במשפט העיקרי (התרחש בסוף שנת 1952), בהם אחד-עשר יהודים, שהבולט שבהם הוא רודולף סלנסקי, מזכיר המפלגה הקומוניסטית של צ'כוסלובקיה אחרי מלחמת העולם השנייה

נכד הצעיר ביותר של אור, מלאכי חפר